

Ejendomsbønder under Grevskabet Wedellsborg.

Af Hans Knudsen.

Selv om de allerfleste af Danmarks Bønder i Fortiden var Fæstere, fandtes der dog nogle, som hævdede visse Rettigheder som Selvejere og sejgt holdt fast derved mod deres Herremænds Modstand og Fæstebøndernes Misundelse. Navnlig ved de store Afhændelser af Krongods i Midten af 17. Aarhundrede kom adskillige af disse jordegne Bønder over i private Godsejeres Hænder, og under de nye Forhold blev deres Stilling straks vanskeligere, ikke mindst efter at Danske Lov havde givet Selvejerbønder det Privilegium, at de kun skulde forrette $\frac{1}{4}$ af det Hoveri, der tilfaldt en Fæstebonde paa en Gaard af tilsvarende Størrelse under samme Gods, fordi Godsejerne derved blev interesserede i at bevise, at de ikke var Selvejere i Lovens Betydning og følgelig skulde præstere Hoveri som Fæsterne.

Til Belysning af, hvor indviklet Ejendomsforholdene kunde forme sig selv paa et saare begrænset Omraade, skal først gives en Fremstilling af Udviklingen i den lille By Nakke i Tangerup Sogn, skønt ikke alle Gaardene her hørte under Wedellsborg.

Oprindeligt var Nakke en Hovedgaard, der ca. 1536—1550 tilhørte Hans Berildsen og 1563 hans Brodersøn Jørgen Berildsen¹⁾, men allerede 1589 siger Biskop Jacob Madsen i sin Visiatsbog, at der ingen Herregaarde var i Sognet, idet Skierbæk (senere Minendal) da kun var under Bygning.

Matriklen af 1664²⁾ udviser, at der da var 3 Gaarde i Nakke, og de hørte da alle under Hagenskov. To af dem betegnes som Ejendom, nemlig Anders Mortensens (Hartkorn: 11—4—2—2) og Knud Nielsens (Hartkorn: 5—2—0—0), mens Christopher Nielsen (Hartkorn: 14 Tdr.) var almindelig Fæster, idet hans Gaard er identisk med den Gaard i Nakke, Jørgen Brahe ved Mageskifte af 18. Januar 1639 overdrog til Kronen.³⁾

¹⁾ Trap 4. Udg. IV. S. 554.

²⁾ Assens Amts Matrikel 1664. Fol. 12.

³⁾ Kronens Skøder I. S. 508. I det originale Mageskifte blandt Braheborg Adkomster paa Pergament saaledes betegnet: Nache, Niells Kaare, schylder iij pund biug, j fierringh smør, ij mark Penge, j foer oxen, skouff till vj suins aalden.

Disse 3 Gaardes Ejendomsforhold kom til at forme sig meget afvigende, skønt de saaledes var samlede under Hagenskov og laa i samme lille By.

Her skal først gøres Rede for *Fæstegaarden*. 17. August 1669⁴⁾ skødede Kronen den til Borgmester paa Christianshavn Jacob Madsens Enke og Arvinger, men i en senere Tilføjelse til Matriklen 1688 er Grev Wedell og Assessor Broder Landorph anført som Ejere af hver Halvdelen. Fæsterens Navn var nu Jørgen Christensen og Hartkornet efter Landmaalingen 6—1—2—0.⁵⁾

Forholdene var dog langt mere komplicerede, idet der var en hel Flok Arvinger efter den Christianshavner Borgmester med Adkomster paa Dele af Gaarden. Saaledes havde 1681 28. Maj Christen Jacobsen Brun i Assens som Husbond stæynet Fæsteren Jørgen Christensen for Restancer,⁶⁾ men der var mange andre interesserede i denne Gaard og Skøderækker for adskillige Parter.

Saaledes udstedte Birgithe, sl. Eiler Jacobsens paa Nordentoft i Hundborg Herred 22. August 1690 Skøde paa Gods, arvet efter hendes Svigermoder, Jacob Madsens Enke, til Claus Büssings Arvinger bl. a. Part i Jørgen Christensens Gaard i Nakke.⁷⁾ Derefter skødede Claus Büssing, boende ved Dragsholm, 18. Juni 1695 sin Part til Assessor Hans Knudsen Viborg til Sandagergaard,⁸⁾ hvis Søn, Nicolaj Windtz, 7. Juni 1697 overdrog sin Del af Gaardens Hartkorn 3—0—2—1 til den før omtalte Broder Landorph, der var gift med hans Søster Anne Kirstine.⁹⁾

Yderligere fik Broder Landorph 29. Juni 1697¹⁰⁾ Skøde af følgende Arvinger efter Jacob Madsens Enke: Regimentsskriver Rasmus Bruns Efterleverske og Anne Cathrine Brun, gift med Sognepræst Henrik Garbo i Vejrum, samt Merte Sophia Brun, gift med Jacob Lindmann, paa deres Anparter i Jørgen Christensens Gaard i Nakke, uden at deres Størrelse dog nærmere er angivet i Skødet.

4) Kronens Skøder II. S. 297. I Nakke 1 jordeggen Gaard. I Skødebogen i Rigsarkivet betegnes den dog ikke som jordeggen i Skødet, men kun i et dertil hørende Indlæg og sikkert ved en Misforstaaelse.

5) Hingsavl Amts Matrikel 1688. Fol. 77.

6) Wb. Birks Tingbog 1673—82. Fol. 250—51.

7) Fynbo Landstings Skøde- og Pantebog IX. Fol. 301.

8) Smst. X. Fol. 263.

9) Smst. XI. Fol. 95.

10) Smst. X. Fol. 397.

Efter denne Række Transaktioner med den Del af Gaarden, der sluttelig tilfaldt Landorph, kommer vi til Grev Wedells Part. Han fik 21. Februar 1695 Skøde af Christen Andersen Fich, Kappellan til Korup og Ubberud, paa Hartkorn 2—7—1—0 af Christen Jørgensens Gaard i Nakke,¹¹⁾ men hvorledes det forholder sig med denne Fichs Adkomst er ikke helt oplyst. Senere, 21. Marts 1698, fik han Skøde af Edel Margrethe Lund i København paa Arv efter hendes Moders Mormoder Jacob Madsens Enke bl. a. i denne Gaard i Nakke, „udi hvilke forskrevne Lodder Hr. Christian Fich paa de husarmes Direktører af København deres Vegne efter hans Skrivelser Formelding af 17. Marts 1695 efter en Højeste Rettes Dom har ladet sig indføre for Kapital og Renter.“¹²⁾

I den kompletterede Jordebog for Wedellsborg af 9. November 1699 findes anført som Grevens Anpart af Landgilden af Jørgen Christensens Gaard 3 Ørter Byg, 1 Otting Smør, $\frac{1}{2}$ Foderokse, $1\frac{1}{2}$ Mk. Landgildepenge.¹³⁾ Noget efter maa imidlertid Greven paa Wedellsborg have afhændet sin Part af Gaarden, uden at det har været muligt at finde Overdragelsesdokumentet, saaledes at hele Gaarden kom i Slægten Landorphs Eje. Paa Gaarden sad der i 1721 en Fæster Jørgen Jørgensen, rimeligvis en Søn af den forrige, og han gav nu i Landgilde og Hovningspenge i alt 33 Rdlr. 2 Mk.¹⁴⁾

Imidlertid skete der det for Gaardens Besiddelsesforhold ganske afgørende, at Hans Brodersen Landorph, der havde været Ejer af Billesbølle, tog Ophold paa sin Gaard i Nakke, hvorfra han 1743 udstedte en Panteobligation med Pant bl. a. i denne af ham selv beboede Gaard. Mulig har der dog endnu været en Fæster paa Gaarden, da den anføres med Landgilden 33 Rdlr. 2 Mk.;¹⁵⁾ men Ejer og Bruger forenedes i hvert Fald i samme Person, da Hans Landorphs Enke, Sophia Rasch, 13. Juni 1746 skødede Gaarden til Mikkel Jensen, forhen boende i Kindstrup, for en Købesum af 900 Rdlr. samt Aftægt for sig og Karen Jørgens, den tidligere Fæsters Enke.¹⁶⁾

Den fordums Fæstegaard var saaledes nu blevet en fri Selvejgaard, og den kaldtes herefter Nakkegaard.

11) Fynbo Landstings Skøde- og Pantebog X. Fol. 216.

12) Smst. X. Fol. 461.

13) Smst. XV. Fol. 119.

14) Smst. XIII. Fol. 521.

15) Smst. XVI. Fol. 707.

16) Tinglæst ved Wb. Birk 1746 23. Juli. Fol. 17.

Efter Mikkel Jensens Død solgtes den ved Auktion for 1200 Rdlr. til Mikael Lehrmann, der 3. Januar 1748 fik Skøde paa den.¹⁷⁾ Ogsaa han boede paa Gaarden og solgte den tilligemed et paa Gaardens Grund opbygget Hus ved Skøde af 14. Juni 1753 for 1400 Rdlr. til Peder Jacobsen, boende i Vævlinge Sogn.¹⁸⁾ Denne Køber overdrog den dog allerede ved Skøde af 8. Februar 1754 til sin Søn Jens Pedersen for samme Købesum samt Aftægt at nyde paa Nakkegaard.¹⁹⁾ Jens Pedersen var en velstaaende Mand, der desuden ejede en Gaard i Hønnerup (Gelsted Sogn) og to Steder i Ørsbjærg. Ifølge hans Selvejerdisposition, læst 7. Marts 1772 ved Wedellsborg Birketing skulde Enken Karen Nielsdatter beholde Gaarden, og hver af de 6 Børn skulde have 250 Rdlr. samt yderligere 50 Rdlr., hvis hun giftede sig igen.²⁰⁾ Det gjorde hun dog ikke, men tilskødede 16. Marts 1784 sin Søn Niels Jensen Gaarden, nu med 2 Huse paa dens Grund.²¹⁾ Han døde i 1802, og Enken Anne Hansdatter ægtede 24. September s. A. Mads Mortensen og efter dennes Død Rasmus Jensen, der ved Selvejerdisposition af 25. Oktober 1821²²⁾ overdrog Gaarden til Hans Nielsen, Søn af hendes første Mand, Niels Jensen. Hartkornet var nu 5—4—3—2½, men Rasmus Jensen beholdt en Parcel deraf, ligesom ogsaa andre Udstykninger fulgte, men Nakkegaard har oprindeligt omfattet hele Matr. Nr. 4 i Nakke.

Herefter skal det forsøges at gøre Rede for de to gamle *jord egne Bondegaarde* i Nakke, som i 1664 hørte under Hagenskov og beboedes af Anders Mortensen (Hartkorn 11—4—2—2) og Knud Nielsen (Hartkorn 5—2—0—0), hvilke 19. Marts 1667 med det øvrige Hagenskov Gods af Kongen overdroges Niels Banner.²³⁾ Af Kommissarierne i hans Dødsbo udlagdes disse Gaarde 1670 til Sivert Rathlou, der 5. Januar 1671²⁴⁾ skødede dem til Baron Vilhelm Frederik Wedell til Iversnæs, der snart efter blev til Wedellsborg. Paa den største af Gaardene sad da Oluf Hansen, der aarlig gav 2½ Ørte Byg, 22 Skp. Havre, ½ Td. Smør, 1 Læs Hø, 10

17) Fynbo Landstings Skøde- og Pantebog XVII. Fol. 398.

18) Smst. XVIII. Fol. 43.

19) Smst. XVIII. Fol. 74.

20) Wb. Birks Skøde- og Pantebog I 1729—1826. Fol. 86—87.

21) Smst. Læst 1784 20. Marts. Fol. 139.

22) Smst. Læst 1821 27. Oktober. Fol. 466—67.

23) Kronens Skøder II. S. 253.

24) Fynbo Landstings Skøde- og Pantebog V. Fol. 7.

Sk. 2 Alb. Penge, 2 Dlr. Gæsteri, og paa den mindre sad Steffen Jørgensen, der aarlig gav 1½ Ørte Byg, 32 Skp. Havre, 2 Mk. Penge, 1½ Dlr. Gæsteri.

Da det var Ejendomsgaarde, var Godsejerne ikke ene om at have Skøder paa dem. 17. Februar 1683 fremstod saaledes Claus Andersen af Emtækær paa Wedellsborg Birketing²⁵⁾ og skødede paa sin Datter Karen, sl. Oluf Hansens Enkes Vegne efter Lovbydning den halve Bondeejendomsgaard, Oluf Hansen havde beboet i Nakke, til Laurs Sørensen, der forpligtede sig til, hvis han afgik ved Døden uden at efterlade sig Arvinger i sit Ægteskab med Karen Clausdatter, at hans Part i Gaarden da skulde tilfalde hende og hendes Arvinger.

Denne Enkens Ejendomsret til det halve af Gaarden skyldes sikkert et Skøde til hende ved Ægteskabets Indgaaelse fra hendes afdøde Mand, da slige Skøder til den „trolovede Fæstemø“ er meget hyppige.

13. Juli 1708 holdtes der af Fogden paa Wedellsborg Skifte efter Laurs Sørensens Hustru Karen Clausdatter.²⁶⁾ Der var to Sønner og en Datter af første Ægteskab og en Søn, Søren Laursen, af sidste, „og da er udi denne Selvejrbondegaard til et lovligt Skiftehold eller Skifteforening, ligesom de bedst med hinanden kan forenes, tilgaaet og passeret, saaledes som følger“: Laurs Sørensen afstod Gaarden uvurderet til Sønnen Søren, som lovede at betale Gælden, den yngste af de andre Sønner fik 10 Sl. Dlr. i Fædrearv, og Datteren fik sin Moders Gangklæder og Kiste, men intet mere. Boets Tilstand var altsaa ringe nok, men Gaarden var dog anerkendt som Selvejrbondegaard.

13. Maj 1717 holdtes der Skifte efter den næste Besidder Søren Laursens Kone Mette Laursdatter,²⁷⁾ og „Boens Ringhed“ var nu saaledes, „at den ikke nær kunde til Gaardens Brøstfældighed og Besætning tilstrække.“ Der nævnes nu intet om Selvejendom, saa lidt som i 1756, da der 18. Januar holdtes Skifte efter hans anden Kone Mette Nielsdatter.²⁸⁾ Dette Ægtepars Søn Niels Sørensen fik Gaarden, der dog nu deltes i to, saaledes at en Anders Andersen fik den anden Halvdel af den. Ved Udskiftningen omdeltes Hartkornet i Haare, Hjorte, Nakke og Emtækær Byer samt Rue, Eskelund og Rørmose med Brænde Mølle, saaledes at Nakke Bys Hart-

²⁵⁾ Wb. Birks Justitsprotokol 1682—97. Fol. 23.

²⁶⁾ Wb. Skifteprotokol I. Fol. 87.

²⁷⁾ Smst. II. Fol. 214.

²⁸⁾ Smst. III. Fol. 323.

korn blev forandret.²⁹⁾ Disse to Gaarde fik hver 5—1—1— $\frac{1}{2}$, mens Gaardens oprindelige Hartkorn var 9—4—2—1. De svarer til de senere Matr. Nrr. 2 og 3, men ethvert Spor af Ejendom synes helt at være gaaet tabt for disse to Gaardes Vedkommende. Skifterne melder om Insolvens baade 1764 og 1782³⁰⁾ for nuværende Matr. Nr. 3's Vedkommende. Fattigdom synes at have gjort det umuligt for Beboerne at hævde Særrettigheder, og Gaardens Tvedeling har vel heller ikke været gunstig for Traditionens Opretholdelse.

Anderledes kom Udviklingen til at forme sig paa den mindre af de to Ejendomsgaarde i Nakke, den hvorpaa Knud Nielsen boede i 1664, og hvortil der hørte et Hus. 1671, da Gaarden kom under Wedellsborg, hed Bonden Steffen Jørgensen, og ved Matrikuleringen 1688 blev Hartkornet 5—1—2—1. Denne Steffen Jørgensen fik 11. April 1674 efter Lovbydning Skøde fra Medarvingerne paa deres Anparter i Gaarden, som havde været beboet af hans Fader sl. Jørgen Jensen, og dette Skøde var i fuld Skødestil og lød paa Agerland og Engbund o. s. v.³¹⁾ Senere (16. Marts 1689) skødede Steffen Jørgensen ligeledes efter Lovbydning det halve af Gaarden til sin Fæstemø Karen Jørgensdatter.

Efter Steffen Jørgensen blev der holdt Skifte 26. April 1706.³²⁾ Besætning og Inventar opgjordes til 126 Rdlr. 4 Mk. og „Ejendommen er agtet for 66 Rdlr. 4 Mk.“, saaledes at Boets Værdi ialt blev 193 Rdlr. 2 Mk. Den bortskyldige Gæld androg ca. 123 Rdlr., men det maa dog bemærkes, at ogsaa for denne Ejendomsgaard beregnedes den nødvendige Besætning, nemlig 6 Heste og 4 Køer samt Sædekorn, 1 Vogn med Tilbehør, Plov og Harve ind under Gælden og ikke Boet tilhørende. Til Deling blev altsaa ca. 70 Rdlr. Enken Karen Jørgensdatter ægtede Hans Rasmussen, til hvem hun efter tre Lovbydninger 17. Juli 1706 skødede sin Andel i Gaarden i bedste Skødestil.³³⁾ 1. Oktober 1718 fik han yderligere af Landsoldat Jørgen Steffensen Skøde paa hans Part i Bondeejendommen i Henhold til Skiftebrevet af 1706,³⁴⁾ og da Karen Jørgensdatter var død, gav samme Søn, Jørgen og Datteren Karen

²⁹⁾ Kgl. Konfirmation 1787 24. August paa en ny Jordebog for Wb. Grevskab, læst ved Fynbo Landsting 26. September s. A. XIV. Fol. 113—14.

³⁰⁾ Wb. Skifteprotokol IV. Fol. 153; V. Fol. 319.

³¹⁾ Wb. Birk. Dokumenter til Justitsprotokollen 1788—1829. Bilag til Processen.

³²⁾ Wb. Skifteprotokol I. Fol. 44.

³³⁾ Wb. Birk. Justitsprotokol 1703—06. Fol. 124.

³⁴⁾ Smst. 1712—19. Fol. 320.

Steffensdatter 12. Juni 1723 paa Wedellsborg Birketing Afkald til Hans Rasmussen for fædrene og mødrene Arv, idet de erklærede at have faaet Betaling for „baade Ejendomsrettighed eller andet, hvad optænkes kan i alle Maader.“³⁵⁾

Fra Wedellsborgs Side var der ikke blevet gjort Indgreb i disse Dispositioner, der dog alle var foregaaet ved Birketinget, ligesom Ejendomsretten var blevet respekteret ved de af Ridefogden forrettede Skifteforretninger; men vender vi os til Fæstebrevene, bliver Forholdet tildels et andet.

12. December 1719 udstedtes i Anledning af Forordningen af 23. Januar s. A. om stemplet Papir et nyt Fæstebrev til Hans Rasmussen paa en Gaard af Hartkorn 5—1—2—1, at han maatte nyde den som hidtil mod den fastsatte Landgilde, men der var intet anført om Ejendom.

Det følgende Fæstebrev, dat. 20. December 1727, til Hans Rasmussens Søn, Stephen, lyder dog paa, at Gaardens Bygning er Bondeejendom. Landgilden var stadig den samme som anført i 1671, da Gaarden kom ind under Wedellsborg, blot omsat i moderne Maal: 2 Tdr. 2 Skp. Byg, 4 Tdr. Havre, 2 Rdlr. Redselpenge.

12. December 1762 udstedtes atter et Fæstebrev paa denne Gaard og paa samme Vilkaar til en Hans Andersen, der skal overtage Gaarden, hvis Bygning er Bondeejendom, efter den ovennævnte Stephen Hansens Død, eller naar den godvillig blev ham opladt. I Indfæstning skulde han betale 170 Rdlr.³⁶⁾ Dette Fæstebrev bekræftede de Dispositioner, der var trufne ved Skiftet efter „Ejendomsbonden“ Stephen Hansens afdøde Hustru, Maren Jørgensdatter. Af Børn var der kun tre Døtre: en gift, en svag hjemme i Boet og Kirsten, forlovet med Hans Andersen af Nakke, og Enkemanden havde tilladt denne at fæste Gaarden paa den Betingelse, at han selv vilde forestaa den og raade i Gaarden, saalænge han kunde, og at den svage Datter skulde have Underhold i den.³⁷⁾ I Overensstemmelse hermed læstes der 22. April 1780 ved Birket et Afkald fra den gifte Datters Mand, at han havde faaet, hvad der kunde tilfalde hende efter Moderen.³⁸⁾

Den ny Mand i Gaarden, Hans Andersen, blev Lægdsmand og anset paa Eggen, og om Velstand vidner det, at han 22. Juni 1799

³⁵⁾ Wb. Birk. Justitsprotokol 1723. 12. Juni.

³⁶⁾ Wb. Birk. Dokumenter til Justitsprotokollen. Bilag til Processen.

³⁷⁾ Wb. Skifteprotokol IV. Fol. 94.

³⁸⁾ Wb. Skøde- og Pantebog I. 1729—1826. Fol. 119.

fik Afkald fra en Søn, Hans Hansen, Selvejergaardmand i Vejrup, Ingslev Sogn, der efter mindelig Forening havde faaet udbetalt 1200 Rdlr. som fædrene og mødrene Arv.³⁹⁾

9. September 1815 anmeldtes det, at Hans Andersen var død,⁴⁰⁾ og efter det ovennævnte Afkald var den anden Søn Anders Hansen nu ene om Arven; men da han skulde tiltræde Gaarden, som han i Virkeligheden havde drevet siden 1799, tørnede han og Herskabet sammen, og det blev en stor Proces.⁴¹⁾

Anledningen var, at Forvalteren paa Grevskabet indkaldte Anders Hansen til 25. Maj 1816 at høre Synsmænd udmeldte til at syne og taksere Besætning og Inventar paa hans afdøde Faders Gaard. Anders Hansen mødte, men han medbragte et Indlæg af 24. Maj, hvori der paa det voldsomste protesteredes mod dette Syns Afholdelse:

„Da Grevskabet Wedellsborg ej har nogen Andel udi min iboende Gaard i Nakke By, Tangerup Sogn, hverken i dens Bygninger, Besætning eller dens tilliggende Agerland, Engbund, Skov og Tørveskær, som alt er mig arvelig tilfalden og min fuldkomne Ejendom ifølge ihændehavende lovgyldige Skøder og andre Dokumenter, hvorformedelst jeg hverken modtager Fæstebrev eller vil anses som Fæster og ganske benægter, at min Fader eller hans Formænd have paa denne Maade besiddet Gaarden, saa finder jeg ikke aleneste at protestere imod Mænds Udmeldelse til det agtende Syn og Vurdering over min Gaards Besætning og Inventar, som er min Ejendom, men jeg maa tillige erklære, at om Dommeren tvært imod denne Protest skulde udmelde disse Mænd, da tillader jeg dem ingenlunde at foretage denne Forretning, forinden jeg ved Dom tvinges dertil, da Grevskabet ej ved en ubeviselig Paastand kan krænke min Ejendomsret.“

Grevskabet maatte nu ved Proces søge at tvinge Anders Hansen og stævnedede ham til 13. Juli. Her fremlagde Godsforvalteren alle Bevislighederne fra Grevskabets Side, begyndende med Skødet af 18. Januar 1671 fra Sivert Rathlou, samt de kendte Fæste- og Skiftebreve angaaende Gaarden og dens Beboere, men bestred ikke, at Anders Hansen havde Ejendomsret til Gaardens Bygninger.

Som Sagfører havde Anders Hansen antaget Birkedommer H. Friis i Odense, og denne besad virkelig saa megen landbo-

³⁹⁾ Smst. 1800 8. Februar. Fol. 201.

⁴⁰⁾ Wb. Skifteprotokol 1783—1800. Fol. 451.

⁴¹⁾ Wb. Birks Justitsprotokol 1815—31 med Bilag.

historisk Viden, at han kunde citere Arent Berntsen og forstod, at Grevskabets Ret oprindelig var Herlighedsejerens Ret i en jordegen Bondegaard. Han søgte at paavise, at Gaardens Besiddere opfyldte Betingelserne efter Forordn. af 7. Maj 1723 for Selvejendom, ligesom han kunde paavise, at der var udstedt et Husbondholds-brev 3. Oktober 1707 af Greven til en Hans Ibsen i Emtækær paa en Gaard nu beboet af Niels Nielsen, hvilken Gaard i alle andre Henseender maatte jævnstilles med den i Nakke; thi det var jo et vanskeligt Punkt at komme uden om, at der for Gaarden dér kun forelaa Fæstebreve og ikke Husbondsholdsbreve, som var den lovlige Kontrakt mellem Herskab og Selvejerbonde. Mindre heldige var desuden Forsøgene paa at bevise, at Skødet fra Sivert Rathlou var annulleret og ugyldigt, samt at benægte, at de tidligere Bønder havde modtaget Fæstebreve og skullet svare til Besætning og Inventar.

Fra Grevskabets Side paastodes det naturligvis, at man ikke kunde tillægge Skøderne fra Bonde til Bonde nogen Betydning, de var affattede i Uvidenhed og kunde ikke omfatte mere, end Bønderne havde ejet, selv om de var i sædvanlig Skødestil og lød paa Grunden.

Der kæmpedes desuden vidtløftigt om Gaardens Besidderes Hugst i Skoven, idet Hugst uden Udvisning af Herskabet ogsaa vidnede om Selvejendom, og om hans Administration af Skifter efter de Husmænd, der boede paa de Huse, der hørte under Gaarden; en Blækklat, som netop var faldet paa det Ord: Fæstegaardmand, som Benævnelsen for ham selv i den af ham førte Skifteprotokol, spillede her en stor Rolle.

Dommen blev afsagt den 30. Maj 1818 af Birkedommer Lauritzen. Han maatte naturligvis anerkende Skødet fra Sivert Rathlou til Wedell; mere kneb det med at forstaa Bygningsejendommen, „thi hvad Gaardens Bygning anbelanger, da er det in confesso, at samme er Contra-Citantens Ejendom. Hvorledes samme er erhvervet, er her ikke at udfinde, men det formodes, at samme Gaard i ældgammel Tid som øde af Beboerne har været opbygget, som Forordn. af 28. Januar 1682 den 6. § ⁴²⁾ ses at have været i Brug, saavel den Gang som forhen, og dette kan have foranlediget, at Beboerne af samme Gaards Bygninger har anset sig ejen-

⁴²⁾ Haver vi allernaadigst bevilget, at Bygningen paa vores og Ryttergodset maa blive Bondens egne paa den Maade, som i Københavns Amt er indrettet, og af hans Efterkommere efter billig Vurdering betales.

domsberettiget, og aarsaget, at de har solgt samme inden Tinge til Efterkommerne og udvidet Salget til Jord og Grund og det i fuld Skødestil, skønt uden til saadan Handling at have haft Hjemmel eller Adkomst, og hvori den ene Beboer ogsaa troligen har fulgt den anden.“

Paastanden om, at Gaarden skulde være Selvejendom i Overensstemmelse med Forordn. af 7. Maj 1723, fandt Dommeren vel en nærmere Undersøgelse værd. I Matr. 1664 var den vel betegnet som Ejendom, men ikke som jordeggen Gaard, og i den ny Matr. af 1688 var Grev Wedell anført som Proprietarius. De gamle Bondeskøder beviste intet, men Landgilden, der svaredes, at Greven maatte eje Grunden og ikke blot være Herlighedsejer. Heller ikke havde Anders Hansen bevist at eje visse Stykker af Gaardens Jorder og havde ikke som Selvejer, men ligesom Fæsterne i Tangerup ydet Bidrag til Artillerihestes Anskaffelse — Bidrag til saadanne var ellers en særlig Selvejerbyrde. — Ifølge Matriklen laa der heller ikke Skov til Gaarden, saa at den drevne Hugst var ubetydelig, og de andre Bønder havde ogsaa hugget Gærdselskov uden Tilladelse.

Det kendtes derfor for Ret, at Grev Hannibal Vilhelm Wedell burde være Ejer af Gaarden med Tilliggende saavel i Mark og By samt Skov, Tørveskær og Besætning, mens Anders Hansen „bør have Ejendomsret til den paa Gaardens Grund opbygte Bygning samt det Hus, der tilhører ham i Emtækær By og Afgiften af samme Hus. Sagens Omkostninger hævedes paa begge Sider.

Som Udviklingen havde formet sig baade paa Grevskabet her og andre Steder, kunde Birkedommeren ud fra de givne Forudsætninger næppe have dømt anderledes.

Skønt Processer om Bønders Selvejerrettigheder saa sent som Begyndelsen af 19. Aarhundrede er sjældne, førtes der dog i Aarene 1813—16 en ganske tilsvarende Retssag angaaende en Gaard i Baaring under Holsegaards Gods. Den fik ganske det samme Udfald, skønt Bonden førte den gennem alle Instanser helt op til Højesteret.⁴³⁾

Da Grevskabet Wedellsborg ved sin Retssag havde faaet at mærke, hvilke Ulemper Ejendomsretten til Bygningerne paa Fæstegodset kunde medføre, maatte det næste Skridt blive at faa den helt bortryddet.

⁴³⁾ Martin Skovbo: Optegnelser om fynske Bondeslægter, S. 43—57, i hvilket Værk Højesterets Dom af 7. Juni 1816 ikke nævnes.

Først 30. September 1821 udstedtes Fæstebrevet til Anders Hansen og indeholdt intet om Ejendom; ⁴⁴⁾ men det afgørende Skridt foretoges, da Anders Hansen var død. Hans Enke Anne Sørensdatter maatte da 11. December 1832 udstede en Deklaration om, at Herskabet ved Fæsteakkord til hendes Søn, Søren Sten Andersen, havde „gjort tilbørlig Fyldest for den min afdøde Mand og jeg havende Bygnings-Ejendomsret over samme Gaards Bygninger saavel som over det hidtil ejende jordløse Hus i Emtekær, og hvilket saaledes er sket aldeles efter mit Ønske, altsaa ogsaa med mit fuldkomne Samtykke.“ Gaarden skulde nu i alle Henseender være stillet som det øvrige Fæstegods.⁴⁵⁾

Hermed var altsaa den sidste Ejendomsgaard fra Fortiden i Nakke reduceret til Fæstegaard, mens den oprindelige Fæstegaard allerede i 18. Aarhundrede var blevet en fuldkommen Selvejendom i alle Henseender, saaledes som det foran er paavist. Der er her gjort meget ud af Nakkegaardens Ejendoms historie, men der er paa dette begrænsede Omraade, hvor Udviklingen i alle Maader har kunnet følges, fremkommet saa afvigende Forhold, at de fortjente at fremdrages til Belysning af, hvor komplicerede Bøndergaardens Besiddelsesformer kunde være og ofte var i Fortiden.

Det var dog ikke blot Gaarden i Nakke, der fik denne Skæbne. Under Processen var der, som foran omtalt, blevet fremlagt et Husbondholds brev paa en Gaard i Emtekær, som altsaa ogsaa kunde gøre Krav paa at være en Selvejergaard, og smst. fandtes een til af samme Slags, og allerede før Gaarden i Nakke i 1832 havde maattet kapitulere overfor Herskabets Krav, var den samme Skæbne overgaaet Gaardene i Emtekær.

19. Januar 1822 læstes saaledes en Deklaration ved Wedellsborg Birketing, dat. 6. Januar s. A., udstedt af Anders Andersen Grøn, hidtil Fæstebesidder af gl. Hartk. 6—2—3—1 (Nuv. Mtr. Nr. 2) „til hvilken Beboeren hidtil har haft Bygningsejendomsret.“ Anders Grøn tilstod her, „at det højgrevelige Herskab til Wedellsborg ved Fæsteakkord med min Søn Anders i Dag haver for bemeldte Bygningsejendom givet os saaledes Vederlag, at vi ifølge deraf herved deklarerer for os, Arvinger og Efterkommere, at vi i ingen Maade haver eller for Fremtiden kan gøre ringeste Paastand paa nogensomhelst Slags Ejendomsret til eller udi den

⁴⁴⁾ Læst ved Wb. Birketing 1822 12. Oktober. Wb. Skøde- og Pantebog I 1739—1826. Fol. 491.

⁴⁵⁾ Ligesa 1833 16 Marts. Wb. Skøde- og Pantebog II. Fol. 207.

ovenbenævnte Bondegaard eller noget af dens Tilliggende, da samme fra denne Dag skal være og anses for lige ved det høje Herskabs øvrige simple Fæstegods." ⁴⁶⁾

En ganske tilsvarende Deklaration maatte Niels Nielsen paa Gaarden nuv. Matr. Nr. 10 i Emtækær udstede 29. Oktober 1829, da han tiltraadte den efter sin afdøde Fader af samme Navn. Til denne Gaard hørte et jordløst Hus, af hvilket Grevskabet fremtidig skulde have Pengeafgiften, mens Fæsteren i sin Livstid skulde have de 10 Arbejdsdage om Aaret, Husmanden var pligtig at yde.⁴⁷⁾

Ved Benyttelse af de Muligheder, Fæsteskitter frembød, havde altsaa Grevskabet ved disse Deklarationer faaet reduceret de tre Ejendomsgaarde til simpelt Fæstegods. Desværre oplyser de ikke, hvilket Vederlag Bønderne fik for deres Afstaaelse, der jo retslig set var i bedste Orden, og at Godsadministrationen efter Processen med Anders Hansen i Nakke har anset det for paakrævet at faa fuld Ejendomsret over samtlige Gaarde paa Godset, kan man ikke undres over, da uklare Forhold kunde medføre nye Processer.

Mindre tiltalende var derimod et Forsøg, der tidligere i 1796 var blevet gjort paa at reducere en Bondes Ejendomsret. I dette Aar 30. Juli læstes paa Wedellsborg Birketing et Skøde, dateret 20. s. M., fra Jørgen Pedersen i Hjorte, der med sin Hustrus Villie og Samtykke tilskødede sin Svigersøn Hans Madsen „min iboende Gaards samtlige Bygninger, hvortil jeg har og ejer fuldkommen Husejendomsret, da det højgrevelige Herskab paa Wedellsborg ejer Grunden, og jeg af samme er Fæster under højbemeldte Herskab“, og han skulde have det med samme Ret som Formændene i Henhold til en Række Skøder af 28. Januar 1667, 18. Februar 1671, 13. August 1696, 1. Juni 1661 og 15. August 1696 for en Købesum af 640 Rdlr.

Det var en meget ærværdig Række Skøder fra Bonde til Bonde, der her paaberaabtes; men at der var Underfundigheder ved det sidste Skøde, kom først frem ved en Paategning paa dette af 12. August s. A., som Jørgen Pedersen fik læst 13. s. M. Den lød:

„Vel har jeg, som hverken kan skrive eller læse Skrift, ved at holde paa Pennen underskrevet dette Skøde, men saadant skete, fordi den Mand, som jeg anmodede om at skrive Skødet i Overensstemmelse med de gamle herved hæftede Adkomstbreve, for-

⁴⁶⁾ Wb. Skøde- og Pantebog I. anførte Dato. Fol. 471, jfr. Fæstebrev, udstedt 1822 11. Oktober, læst 12. s. M. Fol. 492.

⁴⁷⁾ Smst. II. Fol. 68.

sikrede mig uden at forelæse mig samme, at det var saaledes, som det burde at være, til hvilken Forsikring jeg fæstede Tro, ligesom min Svigersøn Hans Madsen, der ej heller enten kan læse Skrift eller skrive andet end sit Navn, stolede paa, at Skødet var rigtig udfærdiget i alle Maader. Da nu en anden Mand har forelæst mig Skødet, og jeg deraf erfarer, at de Ord af en Fejltagelse findes deri anførte, at jeg med min Hustrus Villie og Samtykke haver solgt, samt at det højgrevelige Herskab paa Wedellsborg ejer Grunden, og at jeg af samme er Fæster, omendskønt min Hustru forlængst ved Døden af afgaaen, og de gamle Skøder tydelig udviser, at jeg ejer baade Bygningerne og Grunden med videre, hvortil det højgrevelige Herskab ikke kan fremvise større Adkomst eller tilegne sig anden Rettighed end i det højeste Herligheden, af hvilken Aarsag jeg har maattet give Husbondshold eller et Slags Fæste, saa finder jeg fornøden at gøre denne Anmærkning paa Skødet til Forsikring og Hjemmel for min Svigersøn Hans Madsen og hans Arvinger, paa det at ingen vrang Fortolkning af Skødet skal kunne ske ham eller Arvinger til Fornærmelse i sin Tid, da jeg, hvilket Skødet desuden udtrykkelig ommelder, har solgt ham Gaarden med den Ret og Rettighed, som jeg efter de vedhæftede og extraderede Skøder samme haver ejet."

Denne Paategning kunde Grevskabet ikke lade passere uanset; men det maatte berede sig paa Proces mod Jørgen Pedersen. Saa vidt kom det dog ikke denne Gang, idet Sagen endtes ved Forlig ved Grevskabets Forligelseskommission. Ved Forhandlingen for denne, kom man desværre ikke ind paa det interessante Spørgsmaal, hvem der havde skrevet Skødet for Jørgen Pedersen med det for ham saa overraskende Indhold til Grevskabets Fordel.

Paa dettes Vegne mødte for Kommissionen Forvalteren Nellemann med Klage over „Fæstegaardmand“ Jørgen Pedersens Paategning paa Skødet paa Gaarden til Svigersønnen Hans Madsen, „som er lovet Gaarden i Fæste af det højgrevelige Herskab efter oftbemeldte Jørgen Pedersens Forlangende, hvorimod fra Herskabets Side paastaas, at ommeldte Gaards Jorder ere Grevskabet tilhørende, og at Jørgen Pedersen ikkuns eier Bygningerne og saaledes er Huseiendommer."

Nellemann krævede, at Jørgen Pedersen og Svigersøn tydelig og bestemt for Kommissionen skulde forklare, hvad de vilde have forstaaet ved Grunden, og han hævdede, at de paaberaabte Skøder var meget gamle, og hverken lød paa hans eller forrige Beboers Navn, idet de blot ved Skifteforeninger var kommet i Besid-

delse af Husejendommen, der alene ved Skiftebehandlingerne var taget ind under Vurderingen og udlagt i Arv, ligesom der stadig var blevet udstedt almindelige Fæstebreve paa Gaarden.

Overfor denne Modstand fra Grevskabets Side synes Jørgen Pedersen straks at have givet op. „Rent og tydeligt“ erklærede han, at Paategningen alene skulde forstaas saaledes, „at Grevskabet Wedellsborgs Ret som Ejer af hans iboende Gaards Grund og dens Hartkorn Ager og Eng 4 Td. aldeles skulde være ubeskaaret og ikke i nogen Maade være indbefattet under den Ejendom, som benævnte Paategning ommelder at være solgt til hans Svigersøn Hans Madsen, men at Skødet og Paategningen paa det til Hans Madsen udstedte og tinglæste Skøde alene skulde forstaas om hans iboende Gaards Bygninger og Husejendom, ligesom han hidtil haft haver.“ Hertil kom en Erklæring fra Hans Madsen, at han ikke vilde paastaa mere Ejendomsret, end Jørgen Pedersen havde haft.⁴⁸⁾

Hans Madsen kom altsaa til at sidde med Ejendomsret til Bygningerne, men da han blev aflægs og ønskede at fratræde Gaarden til sin Svigersøn, benyttede Grevskabet ogsaa her Lejligheden til at faa gjort en Ende paa denne Ejendomsret.

Vidnesbyrd om dette er et Forlig indgaaet 4. September 1834 for Grevskabets Forligelseskommission og tinglæst 25. Oktober s. A. „Det blev da først mellem hans Højvelbaarenhed Greven og Hans Madsen med Børn truffen den Aftale og Forening, at Hans Madsen og Arvinger herved renoncerer paa al virkelig og formentlig Ejendomsret til og i den omrørte Gaard og Tilliggende, saa at samme med Besætning og alt skal herefter i hver tænkelig Henseende være Grevskabet Wedellsborg tilhørende, hvorimod den høje Greve lovede efter Hans Madsens og de samtlige Børns Ønske at give Fæste paa Gaarden for Svigersønnen Hans Jensen, der som Følge deraf straks kan tiltræde samme.“ I Indfæstning skulde han betale 80 Rbd. samt *Ejendomsretten*, „der egentlig ifølge hans Højvelbaarenhed Grevens Paastand alene kunde være paa Gaardens Bygninger, da Jord og Grund samt Besætning m. v. allerede forud var Grevskabets Ejendom.“ I Afstaaelsen var ogsaa her indbefattet et Hus, af hvilket Hans Madsen og Kone dog i deres Livstid skulde beholde den aarlige Afgift 5 Rbd. 32 Sk. Sølv.⁴⁹⁾

Hermed var altsaa ogsaa denne Ejendomsret bragt ud af Verden paa en for Grevskabet meget prisbillig Metode.

⁴⁸⁾ Wb. Skøde- og Pantebog I. Fol. 184—86.

⁴⁹⁾ Smst. II. Fol. 244—45.

Hvormange Ejendomsbønder der oprindeligt har været under Grevskabet Wedellsborg, synes det ikke muligt at komme til Klarhed over. De til forskellige Tider ved Fynbo Landsting læste Jordebøger over Godset melder intet derom, da Godsherren hverken her eller andet Steds var interesseret i at faa noget noteret, som kunde gøre et Skaar i hans Rettigheder. Matrikelen 1688 indeholder heller ikke Oplysninger om Selvejendom. Man kan ganske vist der se, hvilke Gaarde Grev Wedell ejede, og de kan ogsaa føres tilbage til Matrikelen af 1664, men Hingsavls Amts Matrikel for dette Aar noterer heller ikke Selvejere. Naar det har været muligt for Tangerup Sogns Vedkommende, skyldes det, at Sognet som liggende i Baag Herred er anført i Assens Amts Matrikel 1664, hvor Ejendomsbønderne er angivne.

Ved Hjælp af Wedellsborg Birks Justitsprotokoller og Skifteprotokollerne for Grevskabet kan det dog konstateres, at der har været adskillige.

I Tingbogen 1673—82 er der saaledes fundet følgende: 1674 21. November Skøde paa Bondeejendommen i „Laugmoese“ (Lamose) Mølle i Ørslev Sogn (Fol. 60); 1675 13. Februar Skøde paa Dele af en Ejendomsgaard i Hjorte (Fol. 70); 1675 24. Juli Skøde paa en Ejendomsgaard i Hjorte (Fol. 70); 1675 24. Juli Skøde paa en Ejendomsgaard i Tellerup (Fol. 91); Skifte s. D. angaaende en Ejendomsbondegaard i Hjorte; 1675 6. November Skøde paa en Gaard i Gelsted Taarup (Fol. 102); 1675 11. December Skøde paa en Ejendomsgaard i Emtekær (Fol. 107); 1677 3. November Skøde paa en Ejendomsgaard i Gelbjærg (Fol. 160); 1681 13. Marts Lovbydning af samme Gaard (Fol. 238).

I Skifteprotokollerne findes bl. a.: 1741 5. Juni Skifte efter Maren Hansdatter hos Peder Bendtsen i Emtekær. Afdødes Ejendom bestod i „den halve Gaards Ejendomsbygning“ samt Gangklæder. Bygningen, „som dels af Under- og mest af Overtømmer findes i meget slet Tilstand“, blev vurderet til 60 Rdlr., saaledes at hendes Part deraf kun var 30 Rdlr.

1748 22. Januar holdtes der Skifte efter Peder Jørgensen i Hjorte, hvis Formue alene bestod i Ejendomsbygning og Indbo. Samme Aar 18. April ved Skiftet efter Hans Ibsen i Emtekær fik Børnene Sikkerhed for deres Arv i Ejendomsbygningen, og 1753 6. December, da der holdtes Skifte efter hans Enke, der senere var blevet gift med Peder Laursen, hedder det, at han bebor „en Bondeejendomsgaards Bygning“.

Skifterne viser, at man kun regnede med Ejendomsret til Bygningerne, og Værdien af dem var ikke saa stor, at Flertallet af

Bønderne har fundet det Umagen værd at hævde deres Ret ned gennem Tiderne. Forholdet var nemlig det, at det kunde være en tvivlsom Fordel at faa medregnet Bygningernes Værdi til Dødsboets Formue. Der blev vel mere til Deling mellem Arvingerne, men den af dem, der overtog Gaarden, fik mere at udrede end en almindelig Fæstebonde til Medarvingerne, saaledes at han snarest blev økonomisk svækket derved. Paa den anden Side sikredes dog i nogen Maade Slægtens Ret til Gaarden ved Ejendomsretten til dens Bygninger; men hvor meget den var værd under en Konflikt mellem Herskabet, der skulde give Fæste- eller Husbondholds brev paa Gaarden og kunde bestemme Kendelsens Størrelse, og den, der efter Afgørelsen mellem Arvingerne fik den udlagt ved Skiftet eller fik Skøde af den gamle Besidder, turde være tvivlsomt. Dog maa det indrømmes, at slige Konflikter saa sjældent har afsat sig Spor i officielle Dokumenter, at der ikke kan fremdrages Eksempler derpaa hverken fra Wedellsborg eller andre Godser. Det maa ogsaa erindres, at i Praksis var Forholdet ganske det samme for Fæstebøndernes Vedkommende, skønt de ingen Arveret kunde gøre gældende. Fæsterne „oplod“ deres Gaarde til en Søn eller Svigersøn, ganske vist med deres Herskabs Minde; men i Tider, hvor det var vanskeligt nok at holde Gaardene besat, var der ingen Anledning for Herskabet til at gribe ind i disse Dispositioner, naar den ny Mand kunde svare den forlangte Indfæstning og udrede Landgilde, Skatter og Hoveri af Gaarden. Ejendomsbøndernes Arveret er derfor ikke af saa stor Betydning, at den paa nogen afgørende Maade stillede dem gunstigere end Fæstebønderne.

